

Ábrahám Barna

Nemzeti intézmények, kánonképzés, reprezentáció. A szlovák nemzetépítés vetületei a 19. század második felében

Előszó

A könyv megszületése: a hagyományos politika-központú, tehát konfliktuskeltő szakmai érdeklődés meghaladásának szándéka, amit az 1989 óta módszertanilag, szemléletében és tematikájában gazdagodó szlovák és már korábban megújuló magyar történetírás eredményei tesznek lehetővé. Az országos illetve a szlovák politikai gondolkodás, napi politika csak a társadalmi-ideológiai folyamatok háttéréként, a keretek vázolásaként jelenik meg.

Román tárgyú, megjelent munkám adta az ösztönzést

A megvalósult vagy csak meghirdetett tágabb célokat illetve konkrét intézményeket tényleges vagy célzott társadalmi szerepük szerint - hatékonyságuktól függetlenül, de azt jelezve -, tehát nem leltárszerűen tárgyalom. A társadalomtörténeti súlypontnak megfelelően kevesebb teret kapnak a gazdasági, s többet a társadalmi, kulturális vívmányok illetve célkitűzések, ideológiák., a nemzeti önkép és a kifelé történő reprezentáció elemei.

Bevezetés (módszertani alapkérdések)

A szlovák társadalomtörténet alapvető problémája: a *nemzeti terület, nyelv, társadalom* bizonytalan korabeli (maig problémás) fölfogása, a szilárd és nyilvánosan vállalt szlovák identitás állandó számonkérése, folyamatos kölcsönös elhatárolódás, konfrontáció, bipoláris nemzetkép a nemzetiként és magyarórként ismert szlovákok megnyilatkozásaiban

A társadalmi régeződés és kohézió vizsgálatánál az érintettek vélt vagy valós nemzettudatából kell kiindulnunk, azt folyamatosan szem előtt kell tartanunk

összefogott terminológiai tisztázás: *Magyarország/Uhorsko, Szlovákia/Slovensko, magyarországi, magyarhon személy/Uher, Uhor, szlovák/Slovák, Slovenka és tót, nemzethű személy/národovec, národovkyňa, pánszláv/pansláv, lojális szlovák/lojálny Slovák, hazafi/vlastenec(vlastenkyňa), honfik, hazafik, magyarón/madžarón*

a vizsgált terület: szlovák etnikai többségű északi régió, Pest-Buda/Budapest, alföldi szórványok, főleg Békéscsaba, Tótkomlós és Nyíregyháza, az amerikai szlovákság viszont csak a hazai problémák vonatkozásában

a vizsgált korszak: összefoglalóan a történelmileg kialakult keretek, összefogottan, elsősorban a szakirodalom alapján a 18. század, 19. század első felének fejlődése, részletesen, elsősorban a források alapján az 1861–1914 közötti fél évszázad, esetenként kitekintve az államfordulat utáni évekre

a források ismertetése: korabeli sajtó, olcsó gazdálkodási vagy szórakoztató-tanító broszúrák, füzetek, igényesebb gyakorlatias könyvkiadványok, a korabeli szépirodalom

I. A szlovák nemzetfejlődés történelmi keretei

A szlovák etnikum a Magyar Királyság társadalmában a 19. század elejéig: az arisztokrácia, a közép- és kismemesség, a városi polgári népesség, a parasztság

Hungaria/Regnum Hungariae azaz *Magyarhon/Magyar Királyság* hagyományos (etnikum fölötti) felfogása, magyar (?) és szlovák (pl. Bél Mátyás, Juraj Rohoň) megnyilatkozások

Hungariából Magyarország: a modern, a felvilágosodás korában megjelenő magyar értelmezés (a magyarok országa, monopóliuma)

szlovák válaszreakció: a szlovákok valós és vélt és történelmi szerepének kiemelése (17–18. század a *Slovensko/Szlovákföld*-fogalom fejlődése, a szlovák területi vagy legalább etnikai, valós vagy vélt különállás felmutatása (17–18. század)

a területi különbségek következményei általában és egyes sajátos régiókban (Erdőhát, Sáros, Alföld), a regionális identitások és azok ütköztetése az egységes modern nemzetépítés céljaival

a római katolikus és evangélikus felekezet viszonya, általános szerepe a nemzeti nyelv és társadalom építésében a felekezeti szembenállás századai

nyelv, kultúra, identitás a nemzetépítés kezdeti korszakában

II. A társadalom szövege

1. A nemzeti tér kérdése

Szlovákföld mint önálló történeti-kulturális térség, entitás (a nemzetépítés kezdeteitől)
Szlovákföld történelmi (elenyészett) fölénye, domináns szerepe az ország gazdaságában,
anyagi kultúrájában

Szlovákföld pozitív fizikai, természetföldrajzi adottságai

Szlovákföld teljes körű anyagi feltérképezésének meghirdetése

2. A társadalmi rétegződés és kohézió kérdései:

Szlovákföld mint egységesen szlovák etnikai térség, nemzeti terület

Szlovákföld mint egységesen szlovák etnikai térség, néprajzi (nem nemzeti!) terület felfogása
a magyar elit körében

teljes, minden réteget (arisztokrácia – nemesi közép- és kisbirtokosok – városi polgári
népesség – parasztság) felmutató szlovák nemzeti társadalom képe:

szilárd kohéziójú, szolidaritásra épülő szlovák nemzeti társadalom kiépítése általában:

a teljes spektrumú szlovák nemzeti társadalom működési zavarai, a kohézió és szolidaritás
fogyatékoságai általában:

a cseh–szlovák kapcsolat pozitív megítélése

zavarok a cseh–szlovák kapcsolatban

a magyar (tudatú) gondolkodók általános társadalomképe

a lojális (magyarónnak tekintett) elit társadalomképe:

a cseh–szlovák kapcsolat lojális (magyarón) megítélése

3. A polgárosodás és nemzetépítés színterei:

falu és város a szlovák társadalmi gondolkodásban

a szlovákság mint falusi közösség, a mitizált falu:

a szlovákság mint kisvárosias közösség, a kisváros általános képe

a szlovák urbanizáció folyamata:

a városok negatív szerepe, képe (romboló, nemzetellenes közeg):

a városok pozitív szerepe, képe:

szlovák nagyváros hiánya

a nemzeti központ kérdése:

Budapest negatív képe (erkölcsileg–nemzetileg romboló közeg):

Budapest pozitív (magyarón) társadalmi megítélése

Budapest pozitív (nemzeti) gazdasági-társadalmi szerepe (hatékony nemzeti központ)

a felföldi kisváros pozitív képe (nemzeti gazdasági vállalkozások, iskolák, színháztársaság, a
középosztály-építés tere)

a felföldi kisváros negatív képe (provincializmus és elnemzetlenedés):

az alföldi mezőváros pozitív képe (tehetős és öntudatos szlovák népesség)

az alföldi mezőváros negatív képe (anyagias, nemzetileg közönyös, asszimilálódó szlovák
népesség)

a polgárosuló szlovák falu képe:

III. A nemzeti közszellem

1. A szlovák önkép kérdése:

a nemzethű szellemű önkép

a magyar (tudatú) gondolkodók szlovák-képe

a lojális (magyarón) nemzetkép

a nemzeti, egyben polgári erények:

- kötelességteljesítés
- munkaszeretet
- takarékosság
- jótekonyság, altruizmus
- adakozás nemzeti célokra

a vélt nemzeti hibák és bűnök:

- szellemi restség
- a nemzetépítés iránti közöny általában:
- gyöngge nemzettudat
- közöny a nemzeti kultúra iránt
- idegenmajmolás, a saját értékek lenézése
- idegen társalgási nyelv uralma
- erkölcsi magyarosodás, uraskodás
- pesszimizmus, kishitűség
- fatalizmus, csodavárás
- külsőséges szlovákoskodás
- dilettantizmus
- féltékenység, intrika, széthúzás

2. A vallás és az egyház(ak) nemzeti szerepe:

a vallás nemzeti szerepe:

a katolikusok és az evangélikusok viszonya a 19. században

a felekezeti megítélése

a klerikalizmus megítélése:

a szektásodás megítélése

az elvallástalanodás megítélése:

a papság erkölcsi-szellemi megújulásának programja

a szlovák pap összetett hivatása:

- a hívek vallási–erkölcsi érzéseinek erősítése:

- népnevelő (vasárnapi iskola, esti olvasóköri)

- gyakorlati tanácsadó (gazdálkodás, életvezetés, higiénia)

a nemzettudat ébresztője, a nemzeti elit törekvéseinek népszerűsítője, bázisának szélesítője
az egyház méltatlan szolgái

3. Az iskola szerepe:

a tanulás jelentősége (a nemzet felemelkedésének alapfeltétele)

a korszerű műveltség kérdése

a szlovákok művelődési állapota

a szlovák tanítók helyzete

a szlovák tanítók hivatása

a tanítók és a nép pozitív kapcsolata

zavar a kapcsolatban

méltatlan tanítók

az alapfokú (felekezeti, községi) iskolák jelentősége

az állami iskolák megítélése:

a szlovák középiskolák szerepe (művelődési, nemzeti)

morva- vagy csehországi középiskolák jelentősége, látogatása (kényszerből)
 a szakiskolák (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi) nemzeti jelentősége
 a nőnevelés jelentősége:
 az idegen leánynevelő intézetek romboló hatása
 a nemzeti nőnevelés alapelvei
 nemzeti leányiskolák, leánynevelő intézetek terve
 nemzeti gazdasági (kézimunka) és háztartási (gazdasszonyképző) tanfolyamok jelentősége;
 terve, indítása

4. Népművelés, önművelés:

a népművelés szerepe
 az intelligencia szerepe
 az intelligencia aktív részvétele
 az intelligencia erkölcsi megújulása, önművelése
 az intelligencia húzódozása
 a kalendáriumok jelentősége
 az ismeretterjesztő és szórakoztató népkönyvek jelentősége
 budapesti szlovák ponyvakiadványok
 a szlovák falusi (községi, egyházközségi) könyvtárak jelentősége
 az olvasókörök jelentősége
 az olvasókörök fogyatékoságai
 az ismeretterjesztő előadások jelentősége
 az irodalmi és zenei estek jelentősége

5. A nemzeti kultúra épülete:

a nemzeti kultúra mint a reprezentáció és az érdekérvényesítés eszköze
 a *Matica slovenská* nemzeti jelentősége
 a *Matica slovenská* kulturális jelentősége
 a *Živena* nőegylet jelentősége, célzott és valós tevékenysége
 a *Muzeálna slovenská spoločnosť* (Szlovák Múzeumi Társulat) jelentősége
 az augusztusi ünnepek jelentősége
 a budapesti *Slovenský spolok* (Szlovák Egylet)
 a budapesti *Szlovák Katolikus Munkáskör*
 a bécsi *Tatran* illetve *Národ* egyesület
 a prágai *Detvan* egyesület
 a népi kultúra mint a nemzeti kultúra alapja
 a terepkutatás (gyűjtőmunka) általános kérdései
 a népviselet, paraszti kézimunka nemzeti jelentősége
 a kézimunka-kiállítások nemzeti jelentősége
 kézimunka-kiállítások
 az anyanyelv mint a nemzettudat alapja
 az anyanyelv egyenértékűsége, presztízse
 a nyelvgyűjtés kérdései
 közöny a nemzeti nyelv ügye iránt
 a cseh elit elfogadó álláspontja a szlovák nyelvvel kapcsolatban
 a cseh elit kételkedő-elutasító álláspontja a szlovák nyelvvel kapcsolatban
 a cseh nyelv egyenjogúsításának folyamata, eredmények és kudarcok
 a cseh elit saját egzisztenciális szorongása, nyelvféltése
 a folklórgyűjtés kérdései
 a népköltészet mint a szlovákság kulturális névjegye

- a nemzeti sajtó jelentősége, fejlődése
 - közöny a nemzeti sajtó ügye iránt
- a szépirodalom nemzeti jelentősége, hivatása
 - közöny a nemzeti irodalom ügye iránt
- a nemzeti könyvkiadás jelentősége, fejlődése
- a nemzeti könyvtár jelentősége
 - a nemzeti könyvtár fejlődése:
- a színjátszás nemzeti jelentősége
 - a műkedvelő (városi) színjátszás jelentősége, fejlődése általában
 - műkedvelő színtársulatok
 - nemzeti vándortársulat jelentősége, tervei:
 - a nemzeti színház jelentősége:
 - a *Slovenský Spevokol* (Szlovák Dalegylet) színházi jelentősége, működése
- a nemzeti zene- és táncművelés jelentősége:
 - a népdalok nemzeti jelentősége
 - a kórusmozgalom jelentősége:
 - az intelligencia pozitív szerepe a szlovák népdal presztízsének emelésében:
 - a *Slovenský Spevokol* (Szlovák Dalegylet) zenei jelentősége, működése
 - a szlovák népdal doktrínér, mesterkélt használata:
 - ellenreakciók a népdal, nemzeti tánc erőltetésével szemben
- a nemzeti múlt általános jelentősége
- a nemzeti szellemű történetírás jelentősége:
- a nemzeti szellemű történetírás fejlődése:
 - a közös magyar–szlovák múlt nemzethű értelmezése
 - 1848/49 nemzeti szellemű emlékezete
 - a honismeret jelentősége
- a lojális (magyarón) történetírás alapelvei
 - a lojális történeti összefoglalók nemzetképe:
 - a közös magyar–szlovák múlt lojális értelmezése
 - 1848/49 magyar/lojális szellemű emlékezete
- a nemzeti múzeum jelentősége
 - a nemzeti múzeum intézményi fejlődése:
 - a *Matica slovenská* történeti gyűjteményei
 - a *Muzeálna slovenská spoločnosť* (Szlovák Múzeumi Társulat) tevékenysége, gyűjteményei

Zárszó

Irodalom